

Кузик І. М.

<https://orcid.org/0009-0003-4988-7343>

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ВІЙСЬКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

У статті досліджено проблеми професійної готовності української журналістики до роботи в умовах широкомасштабної російсько-української війни. Акцент зроблено на військову журналістику, явища що за минуле десятиліття набуло особливого статусу в українському медійному просторі. Мотивом звернення до заявленої теми стало те, що військова журналістика нині характеризується цілим комплексом професійних проблем і викликів, серед і морально-етичні виклики.

Метою пропонованої статті є виявити й охарактеризувати морально-етичні виклики військової журналістики в російсько-українській війні. Задля реалізації вказаної мети залучено загально-теоретичні й аналітичні методи. Авторська позиція сформована під впливом напрацювань українських дослідників у сфері журналістської етики, теорії і практики професійної діяльності журналістів, зокрема військових.

У роботі наголошується, що нині військові журналісти вийшли за межі аналізу військової політики, військової доктрини й військової справи і працюють у значно ширшому тематичному полі. Автор дотримується позиції, що військова журналістика є одним з видів системи так званої «екстремальної журналістики», у межах якої журналіст має виявляти максимальне напруження фізичних, творчих і, що важливо для пропонованого дослідження, моральних, зусиль.

За підсумками проведеного дослідження укладено орієнтирний перелік морально-етичних викликів військової журналістики в умовах російсько-української війни, що включає: 1) максимально екстремальний характер відповідної професії; 2) перебування у стані морального й професійного вибору парадигми діяльності; 3) значний обсяг комунікації з конфліктно-чутливими аудиторіями; 4) необхідність вибору способу й характеру професійної діяльності та слідування певним етичним стандартам.

Ключові слова: журналістика, військова журналістська, журналістська етика, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, що фактично триває з 2014 року, стала викликом для усього українського народу та її державності. Практично кожна державна й суспільна інституція зазнала свого роду стрес-тест щодо спроможності виконувати покладені на неї функції, реалізувати суспільні очікування.

Серед суспільних інститутів вочевидь особливе місце посідає журналістика, яка як соціальний інститут «виконує функцію комунікації, тобто забезпечує процес соціальної взаємодії за допомогою інформаційних повідомлень» [14]. Усталено вважається, що журналістика як соціальний інститут забезпечує функціонування суспільства підтримуючи процеси комунікації в суспільстві, поширюючи інформацію, формуючи громадську

думку, контролюючи владу та інші соціальні інститути через публічне висвітлення їх діяльності. Війна кратно підняла планку цієї відповідальності, зумовила необхідність по-новому переосмислити зміст журналістської діяльності та спричинила необхідність уваги до тих викликів, зокрема етичного плану, що з ними нині мають справу українські журналісти.

Ще одним наслідком російського вторгнення можна вважати зростання ролі військових журналістів, які в силу драматичних обставин стали надзвичайно затребуваними. Минуле десятиліття позначилося тим, що багато українських журналістів стали військовими кореспондентами, «вважаючи своїм професійним і патріотичним обов'язком безпосередньо з місця подій із ризиком для життя

розповідати нашому суспільству, всьому світу про цю нав'язану нам жахливу, руйнівну війну» [12]. Від так військова журналістика «піднялася на той високий щабель, який вона справедливо заслужувала, а роль військових журналістів на війні не можна не оцінити» [1, с. 7]. Разом з цим, для української військової журналістики, яка стає більш виразним явищем, притаманний цілий комплекс професійних проблем і викликів, серед яких виокремимо морально-етичні виклики, які і є предметом пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо, що журналістська етика є одним з активно досліджуваних феноменів. Платформа «Google Академія» на запит «журналістська етика» видає понад 5700 покликань. Натомість запит «етика військової журналістики» надає у двічі менше покликань. До того ж огляд змісту відповідних покликань вказує на те, що часто у пропонованих матеріалах мовиться не про власне етику військової журналістики та її різні аспекти й проблемні питання, а про етичні виклики, з якими стикається сучасна журналістика в умовах збройного конфлікту. Вказане само по собі є аргументом спеціальної дослідницької уваги до теми морально-етичних викликів військової журналістики.

Іншим мотивом звернення до означеної проблематики стали результати опрацювання наукових праць, предметом дослідження яких етичні стандарти журналістики, зокрема в умовах кризових ситуацій (війн, конфліктів, катастроф). Особливу вагу для формування авторських задумів та наукових позицій мали результати досліджень таких авторів, як-от: Т. Приступенко наполягала на особливому зв'язку принципів етики журналістів та правових основ їхньої діяльності, специфіка якої полягає у зануренні у внутрішній світ, приватну сферу інших людей заради суспільних інтересів [10]; А. Матвійчук, О. Мітчук та І. Сипченко розвивають думку, що на українську журналістику в умовах широкомасштабної війни покладена особлива місія «щодо отримання громадянами вільної та неупередженої інформації пов'язана із значними викликами для самих журналістів» [8]; К. Акоюн обстоює позицію, що журналістська етика постає на засадах узвичаєних норм професійної діяльності та власного життєвого і професійного досвіду і є орієнтиром для усвідомлення суспільної ваги своєї праці та самоконтроль [1]; Т. Літвінова-Михальюнок та І. Побідаш формулюють позицію, що «стандарти журналістики, сформовані у мирний час, виявляються

недостатніми або ж вимагають адаптації до умов війни, коли на перший план виходять питання безпеки, моралі, політичної відповідальності та впливу на громадську думку» [6]; П. Андрусечко і А. Коваленко зважаючи на практичний досвід військової журналістики вказують на ризики, з якими стикаються журналісти – фізичні, психологічні, інформаційні й правові, що потребують спеціальної професійної підготовки [2]; К. Ковалик, І. Ляшенко і О. Бондаренко наголошують на нагальній потребі володіння сучасним українським журналістом «компетенціями, які дозволять медіа вибудувувати об'єктивну картину ситуації під час суспільних потрясінь» [3].

Як бачимо є підстави констатувати, що в умовах російсько-української війни журналісти України опинилися у новій критичній й напруженій професійній ситуації. Водночас, стверджуємо, що увага до теми морально-етичних викликів значною мірою поступається за обсягом у порівнянні з іншими проблемними питаннями професійної діяльності журналіста. Зрештою, практично нами не було виявлено системних й комплексних досліджень щодо морально-етичних викликів військової журналістики в умовах російсько-української війни.

Прикметно, що наявні дослідження вказують на те, що виклики, спричинені повномасштабною російською агресією вимагають переосмислення ролі військових журналістів та підходів до їхнього навчання, а серед основних проблем підготовки військових журналістів називаються «недостатня інтеграція журналістики та військової підготовки і відсутність сучасних освітніх програм [15, с. 230].

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є виявити й охарактеризувати морально-етичні виклики військової журналістики в російсько-українській війні. Реалізація вказаного завдання передбачає залучення методу інформаційного пошуку для формування вибірки наукової літератури, присвяченої обраній проблематиці. Метод системного аналізу та синтезу сприяв структуруванню набутої інформації та виявленню морально-етичних викликів сучасної української військової журналістики. Метод узагальнення використано для формулювання висновків за підсумками проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що нині у медіапросторі України побутує певна дискусія щодо розуміння поняття «військова журналістика». Зокрема існує точка зору, що військова журналістика спрямована «на інформування про військову справу в цілому і охоплює

широкий спектр тем, пов'язаних із армією, збройними силами, оборонною стратегією, військовими технологіями тощо» [5, с. 187]. Натомість, «воєнна журналістика фокусується переважно на воєнних конфліктах, воєнних діях та їхніх наслідках» [5, с. 187].

Вважаємо, що такий поділ напевно справедливий у мирний час. Натомість в умовах триваючої війни – вже майже дванадцять років, військові журналісти вийшли за межі аналізу військової політики, військової доктрини й військової справи. В реаліях російсько-українській війні військові журналісти працюють у значно ширшому тематичному полі: від воєнно-технічної політики до репортажів з місця подій та інтерв'ю з учасниками бойових дій [12]. Ми також поділяємо точку зору, що «військова журналістика як вид висвітлення інформації, також є одним з видів системи так званої «екстремальної журналістики», яка більш вживана сьогодні серед цивільної когорти медійників. Система включає у себе особливості роботи журналіста під час стихійних лих, землетрусів, актів громадянської непокорності, терористичних актів та врешті-решт бойових дій» [1, с. 7]. При цьому екстремальній журналістиці загалом і військовій – зокрема, характерне прагнення унікальності, динаміка у викладі теми, напруженість сюжету, що зумовлює максимальне напруження фізичних, моральних, творчих зусиль.

Між тим, як наголошують К. Ковалик, І. Ляшенко і О. Бондаренко, російське повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році актуалізували дискусію «щодо ролі медіа в часи кризи та за обставин, що спричиняють як внутрішні, так і міжнародні суспільні потрясіння» [3, с. 8]. На думку науковців ключовими викликами для українських медіа стала (1) протидія дезінформації та ворожим наративам, (2) дотримання об'єктивності без розкриття чутливої інформації для ворога, (3) оволодіння сучасним інструментарієм журналістської діяльності. Концептуально поділяючи позицію дослідників наголосимо, що в умовах війни особливе місце у журналістській спільноті посідають військові журналісти, які мають бути готовими до професійної діяльності не лише з функціональної точки зору, але й морально-психологічної.

Окреслений нами підхід аргументується і позицією згаданих вище воєнних журналістів – П. Андрусечко і А. Коваленко, які констатують значне, часто екстремальне, навантаження фронтних журналістів, що пов'язане як з висвітленням людських трагедій, так і з постійною особистою небезпекою [2]. Водночас, досвідченні

практики військової журналістики підкреслюють, що у діяльності журналіста під час війни є різноманітні виклики й випробування, які вочевидь мають морально-етичний вимір – починаючи від внутрішнього вибору їхати чи ні у зону бойових дій і закінчуючи пошуком ефективних форм комунікації з військовими й цивільними, зі свідками та потерпілими від воєнних дій.

Члени Комісії з журналістської етики наголошують на концептуальному значенні етичних стандартів у журналістській діяльності, керуючись тим, що «етичне ставлення до нашого суспільства, дотримання етичних принципів у повсякденній нашій роботі захищає свободу [9, с. 6]. Водночас, у Комісії також констатують, що воєнний час має свої виклики, зокрема пов'язані з (1) роботою на місці бойових дій чи трагічних подій, (2) практикою їхнього висвітлення без шкоди моральним почуттям учасників, (3) роботою з конфліктно-чутливими аудиторіями – людьми, які пережили травму у зоні бойових дій чи в окупації.

Відзначимо, що українські дослідники і практики військової журналістики у своїх дослідженнях констатують низку специфічних викликів, які актуалізувалися або загострилися у зв'язку з початком російського повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році.

Передусім варто наголосити, що головний дискурс щодо стандартів під час роботи в умовах воєнних конфліктів розвивається у двох парадигмах: «журналістики миру» проти «журналістики війни» або іншими словами «журналістики залученості». При цьому, Т. Літвінова-Михальонок та І. Побідаш відзначають, що другий підхід передбачає чітке визначення агресора у конфлікті: «фактор-агресора є дуже важливим елементом під час вирішення морально-етичних дилем журналіста під час роботи» [6, с. 229]. Логіка полягає в тому, що «журналістика війни» акцентує на викритті злочинів і несправедливості, проте є ризик внутрішньої ескалації протистояння. Натомість «журналістики миру» може сприяти пошуку консенсусу, щоправда відсуваючи на маргінес питання відповідальності сторін. Таким чином перед журналістом постає моральний й професійний вибір парадигми роботи в умовах воєнних конфліктів. Відповідний вибір визначатиме зміст особистісної відповіді журналіста на питання чи повинен журналіст бути нейтральним? як забезпечити об'єктивний баланс думок? чи взагалі можлива об'єктивність на війни.

Своєю чергою, Н. Кодацька привертає увагу до такої проблеми сфери журналістської етики, як-от

зловживання мовою ворожнечі. У теорії такою мовою вважається дискримінаційні та некоректні висловлювання щодо окремих груп чи спільнот, або щодо окремих людей як представників цих спільнот. У повсякденні дійсно журналістам притаманне використання різни стилістичних прийомів – певної стилістичної лексики, для висловлення оціночних суджень. Слова з негативним відтінком застосовують і щоб висловити думку або ставлення до тих чи інших заяв, подій, явищ тощо [4, с. 144]. Втім, резонно вказує Н. Кодацька, геть інша ситуація в умовах війни, коли стилістична лексика може швидко трансформуватися у мову ворожнечі, яка часто виступає компонентом комунікативної війни сприяючи її ескалації.

Особливо різко в експертному середовищі засуджується вживання нецензурної лексики у журналістських матеріалах та етерах. «Журналістам рекомендується утримуватися від уживання образливих висловів, ненормативної лексики, якщо тільки це не виправдане контекстом, але і в цьому разі уникати частого вживання такої мови» [4, с. 145]. Дотримання відповідних журналістських стандартів з одного боку свідчить про високу моральну культуру, а з іншого – мова ворожнечі певною мірою пов'язана з парадигмою «журналістики війни», вибір якої в принципі є морально допустимим й зумовленим особистим досвідом сприйняття/переживання війни.

Т. Храбан і К. Самойленко зосереджують увагу на проблематиці дотримання етичних норм під час висвітлення у медіа подій насильства щодо жінок. Дослідники наголошують, що «висвітлення насильства щодо жінок у медіа впливає на суспільне сприйняття гендерного насильства» і саме тому «право на свободу слова в медіа має бути збалансоване з широкими соціальними інтересами боротьби з гендерним насильством, а також з розумінням того, що невірне висвітлення в пресі злочинів, скоєних на ґрунті гендерної ненависті, може сприяти їхньому подальшому поширенню» [13, с. 39]. Відтак, наголошують Т. Храбан і К. Самойленко, нині однією з важливих наукових й практичних проблем є дослідження й розуміння журналістами, зокрема військовими, кореляційних зв'язків між дотриманням етичних норм під час висвітлення випадків насильства та подоланням психологічного і сексуального насильства щодо жінок. Військовим журналістам відповідна проблема є відомою в силу значної кількості подій насильства щодо жінок, що його чинять окупанти і висвітлення яких також є предметом їхньої професійної діяльності.

Л. Лисенко фокусує свою дослідницьку увагу на ролі чутливих воєнних фотографій у конструюванні політичного простору, в якому актуалізується потреба у візуальному як свідченні, праві на захист та визнанні злочину. При цьому дослідниця наголошує, що Науковий інтерес до візуалізації страждань у медіасфері має міждисциплінарний характер й інтегрує проблематику інформаційної свободи, етичних і правових регуляторів, естетичного чуття, ролі медіа у формуванні громадської думки засобами візуального контенту» [7, с. 38]. Водночас Л. Лисенко справедливо констатує, що «середовище соціальних медій, цифрові та мобільні технології задають новий ритм візуальності й окреслюють нові імперативи публічного та приватного простору, які, подеколи розмиваючи індексальну природу фотографічного знака, означають координати її символічного поля на перетині рольових опцій і громадян, і глядачів» [7, с. 43]. Отже, військові журналісти стикаються з етичними дилемами у процесі фоторепрезентації війни в медіа, а саме: професійною необхідністю у візуальному свідченні та індивідуальним правом на приватність навіть після смерті; мотивом історичної фіксації війни у всіх її проявах та небезпекою рутинізації екстремальних зображень.

Факт проблематичності забезпечення етичних стандартів у висвітленні у медіа чутливих тем, які впливають на психоемоційний стан аудиторії визнають і Т. Решетуха та О. Кушнір. Дослідниці наголошують на важливості ретельної оцінки потенційних ризиків та користі від публікації чутливих матеріалів: «медіареальність засвідчує недостатню артикульованість особливого підходу до висвітлення тем, пов'язаних із війною. Дотримання етичних принципів є ключовим для забезпечення якісної та відповідальної медіатизації подій російсько-української війни» [11, с. 231]. Т. Решетуха та О. Кушнір фактично говорять про нову етизацію української журналістики, що сприятиме формуванню об'єктивної громадської думки та підтримці моральних стандартів у суспільстві. Очевидно означений підхід рівною мірою важливий як для цивільної, так і для військової журналістики.

Висновки. На підставі опрацьованого нами і представлено матеріалу вважаємо можливим зробити наступні узагальнення й висновки. По-перше, констатуємо, що минуле десятиріччя відзначилося у медійному просторі зростання ролі військових журналістів. По-друге, попри означену тенденцію досі феномен військової журналістики є мало дослідженим й дискусійним,

зокрема на понятійному рівні. По-третє, не отримали свого теоретичного осмислення морально-етичні аспекти професійної діяльності військових журналістів, зокрема морально-етичні виклики в умовах російсько-української війни.

Між тим, маємо підстави стверджувати, що до відповідних викликів можна віднести: 1) максимально екстремальний характер відповідної професії; 2) перебування у стані морального й професійного вибору парадигми діяльності («журналістики миру» проти «журналістики війни»); 3) значний обсяг комунікації з конфліктно-

чутливими аудиторіями; 4) необхідність вибору способу й характеру професійної діяльності та слідування певним етичним стандартам (мовним, комунікаційним, контентним, візуальним).

Укладений нами перелік морально-етичних викликів в умовах російсько-української війни має очевидно орієнтирний та відкритий характер. Тема морально-етичних викликів військової журналістики в російсько-українській війні потребує глибоких теоретичних й емпіричних (зокрема, соціологічних) досліджень, на чому плануємо зосередитися надалі.

Список літератури:

1. Акопян К. А. Медіаетика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. *Functioning of the Ukrainian media during martial law in Ukraine* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. Р. 5–18.
2. Андрусечко П., Коваленко А. Від Революції Гідності до повномасштабної війни: як журналісти набували досвіду в реальних умовах: практичний посібник / за загал. ред. В. Іванова. Київ : Центр вільної преси, 2024. 56 с.
3. Ковалик К., Ляшенко І., Бондаренко О. Війна в Україні: підготовка журналістів до роботи в кризових умовах. *Образ*. 2025. № 3 (49). С. 6–17. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3\(49\)-6-17](https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3(49)-6-17)
4. Кодацька Н. О. Етичні дилеми в журналістській діяльності під час війни. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»* (м. Запоріжжя, 2 листопада 2022 р.) / редкол.: В. Л. Погребна, В. В. Кузьмін, Н. В. Островська, Т. О. Бородулькіна та ін. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 143–146.
5. Лаврик О. В., Гнатенко С. А. «Військова» / «воєнна» журналістика: особливості трактування понять у сучасному медіапросторі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74), № 2. Ч. 2. С. 184–188. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/29>
6. Літвінова-Михальюнок Т. В., Побідаш І. Л. Трансформація стандартів журналістики в умовах збройних конфліктів: між «журналістикою миру» та «журналістикою війни». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Том 36 (75), № 4. Ч. 2. С. 219–234. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.2/35>
7. Лисенко Л. Криза етики візуальної репрезентації війни (вимір фотографії). *Образ*. 2023. № 3 (43). С. 37–46. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3\(43\)-37-46](https://doi.org/10.21272/Obraz.2023.3(43)-37-46)
8. Матвійчук А., Мітчук О., Сипченко І. Аксиологічна культура і ціннісний інтелект: значення і перспективи для кризової журналістики. *Інтегровані комунікації*. 2025. № 1 (19). С. 98–110. <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.113>
9. Посібник з журналістської етики / [Куликов А., Кузьменко Л., Дворовий М., Дуцик Д., Куш Л.]. Київ: Комісія з журналістської етики, 2023. 129 с.
10. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації: навчальний посібник. Київ: Інститут журналістики, 2004. 375 с.
11. Решетуха Т., Кушнір О. Етика медіатизації чутливих тем в контексті російсько-української війни. *Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Ірпінь – Ломжа, 21 лютого 2025 р. / Наукова редакція : Тетяна Гіріна, Наталія Мошенець. Łomża: MANS, 2025. С. 229–232.
12. Сорока Ю. Журналісти на війні. Документальні дослідження, хронікальний літопис, аналітика. Київ : Фоліо, 2022. 448 с.
13. Храбан Т., Самойленко К. Дотримання етичних норм при висвітленні у медіа подій насильства щодо жінок. *Образ*. 2025. № 3 (49). С. 38–50. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3\(49\)-38-50](https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3(49)-38-50)
14. Чекмишев О. Перегони з тінню. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n30texts/chekmyshev.htm> (дата звернення: 12.01.2026).
15. Шевченко О. Особливості фахової підготовки майбутніх військових журналістів в системі вищих військових навчальних закладів. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки»*. 2025. Вип. 31 (60). С. 219–234.

Kuzyk I. M. MORAL AND ETHICAL CHALLENGES OF MILITARY JOURNALISM IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is prepared within the framework of a study on the professional readiness of Ukrainian journalism for work under the conditions of the full-scale Russian-Ukrainian war. The focus is on military journalism, a phenomenon that has acquired a special status in the Ukrainian media space over the past decade. The motivation for addressing this topic is that military journalism is currently characterized by a complex set of professional problems and challenges, including moral and ethical ones.

The aim of this article is to identify and characterize the moral and ethical challenges of military journalism in the Russian-Ukrainian war. To achieve this goal, general theoretical and analytical methods were employed. The author's position is shaped by the findings of Ukrainian researchers in the field of journalistic ethics, as well as the theory and practice of the professional activity of journalists, particularly military correspondents.

The paper emphasizes that military journalists have now moved beyond the narrow analysis of military policy, military doctrine, and military affairs, operating within a significantly broader thematic field. The author maintains that military journalism is a form of so-called "extreme journalism", within which a journalist must exert maximum physical, creative, and – crucially for this study – moral effort.

Based on the study's results, a tentative list of moral and ethical challenges for military journalism during the Russian-Ukrainian war has been compiled, which includes: 1) the highly extreme nature of the profession; 2) navigating a state of moral and professional choice regarding the activity paradigm; 3) a significant volume of communication with conflict-sensitive audiences; 4) the necessity of choosing the method and nature of professional activity while adhering to specific ethical standards.

Keywords: *journalism, military journalism, journalistic ethics, Russian-Ukrainian war, extreme journalism.*

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026